

اصول فقه و نقد هرمنوتیک فلسفی

مبانی و پیش فرض‌ها

مسعود فیاضی

www.ketab.ir

اصول فقه و نقد هرمنوتیک فلسفی

مبانی و پیش فرض‌ها

مسعود فیاضی

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ چهارم: ۱۴۰۲

شمارگان: ۱۰۰ نسخه

طراح جلد: امیر نجفی

چاپ و صحافی: ارزوی دیپار

سرشناسه: فیاضی، مسعود، ۱۳۵۴.

عنوان و نام پدیدآور: اصول فقه و نقد هرمنوتیک فلسفی / مسعود فیاضی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۲.

مشخصات ظاهری: ۴۲۸ ص.

شابک: ۷-۵۰۱-۱۰۸-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: اصول فقه.

موضوع: Islamic law-- Interpretation and construction

موضوع: هرمنوتیک.

موضوع: Hermeneutics.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۳۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۷۵۹۲۳۸۸

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است.

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدبهشتی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶، تلفن: ۰۲۰۵۴۰۵۴۱ - ۰۲۳۴۱۰۳۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران، خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۳۸، تلفن: ۰۲۰۶۶۱۷۵۶۷۰

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۳	پیشگفتار.....
۱۷	مقدمه و کلیات.....
۲۱	۱. تبیین مسئله.....
۲۶	۲. قلمرو تحقیق.....
۲۷	۳. ضرورت تحقیق.....
۳۰	۴. روش تحقیق.....
۳۱	۵. پرسش اصلی و پرسش‌های فرعی.....
۳۳	۶. پیشینه.....
۳۴	۶-۱. کتاب‌ها.....
۳۹	۶-۲. مقالات.....
۴۲	۶-۳. پایان‌نامه‌ها.....
۴۵	۶-۴. وجه امتیاز کتاب.....
۴۷	۷. ساختار تحقیق.....
۴۸	۸. اصطلاحات کلیدی.....
۴۸	۸-۱. اصول فقه.....
۵۰	۸-۲. فهم.....
۵۱	۸-۳. تفسیر.....
۵۲	۸-۴. معنی.....
۵۵	۸-۵. مبانی و پیش‌فرض‌ها.....

- ۵۶..... نظریه ۸-۶
- ۵۸..... «نظریه فهم متن» یا «نظریه فهم مراد شارع» از منابع متنی در اصول فقه ۸-۷
- ۶۴..... فلسفی..... ۸-۸
- هرمنوتیک، هرمنوتیک روشی، هرمنوتیک روش شناختی و هرمنوتیک
- فصل اول: چارچوب فکری هرمنوتیک فلسفی..... ۶۷
- گفتار اول: اندیشه‌های هایدگر؛ به مثابه بنیادهای فلسفی هرمنوتیک فلسفی ۷۱
- مبحث اول: مسئله اصلی هایدگر و تطورات فکری او..... ۷۴
- مرحله اول: رویگردانی از متافیزیک و تأسیس هستی‌شناسی بنیادین..... ۷۴
- مرحله دوم: بنانهادن هستی‌شناسی بنیادین بر بنیان دازاین ۷۶
- مرحله سوم: عبور از دازاین محوری و اعراض کامل از ادبیات متافیزیکی..... ۷۹
- مبحث دوم: پدیدارشناسی؛ روش هستی‌شناسی بنیادین..... ۸۲
۱. غرض اصلی از تأسیس پدیدارشناسی ۸۲
۲. خطوط کلی پدیدارشناسی ۸۸
- ۱-۲. شعار بازگشت به خود اشیاء ۸۹
- ۲-۲. شهود و تجربه به مثابه روش اصلی ۸۹
- ۲-۳. التفاتی بودن پدیدارها..... ۹۰
- ۲-۴. اعطای اصالت به ظهور..... ۹۱
- مبحث سوم: هستی‌شناسی بنیادین..... ۹۳
۱. دازاین به عنوان محور اصلی هستی‌شناسی بنیادین..... ۹۹
- اگزستانسیال و اگزستانسیل ۱۰۴
۲. حقیقت، وجود و معنا..... ۱۰۵
۳. درگیری وجودی و شهود؛ عمل اصلی پدیدارشناختی دازاین در فهم هستی ۱۱۱
۴. جهان و موجودات..... ۱۱۲
۵. زمانمندی و تاریخمندی دازاین ۱۱۶
۶. یافت حال، فهم، تفسیر و گفتار ۱۲۰
۷. بیش ساختارهای فهم..... ۱۲۵
- مبحث چهارم: نقد پدیدارشناسی ۱۲۷
۱. پدیدارشناسی و ناکامی در هدف ۱۲۸

۲. پدیدارشناسی و ایدئالیسم ۱۲۹
۳. پدیدارشناسی و نسبی‌گرایی ۱۳۳
- گفتار دوم: هرمنوتیک فلسفی و تفسیر متن نزد گادامر ۱۳۵**
- مبحث اول: مسئله اصلی گادامر در هرمنوتیک فلسفی ۱۳۶
۱. جریان‌های اندیشه‌ای شکل‌دهنده به مسئله اصلی گادامر ۱۳۶
- ۱-۱. پدیدارشناسی هایدگری و مسئله اصلی گادامر ۱۳۹
- اول: حقیقت نزد گادامر ۱۴۰
- دوم: پدیده هرمنوتیکی نزد گادامر ۱۴۲
- سوم: فهم نزد گادامر ۱۴۴
- ۱-۲. علوم انسانی دیلنای و مسئله اصلی گادامر ۱۴۵
۲. مسئله اصلی گادامر و عدم التزام او به اقتضانات آن ۱۴۸
۳. ثمره‌مشکک بین گادامر اول و دوم در نقد اندیشه‌های او ۱۵۷
- مبحث دوم: ارکان هرمنوتیک فلسفی گادامر ۱۶۱
۱. تاریخ‌مندی فهم ۱۶۵
۲. تأثیر سنت بر فهم ۱۶۷
۳. تأثیر پیش‌داوری‌ها در فهم ۱۷۳
۴. دوری بودن فهم ۱۷۷
۵. ماهیت سؤال و جوابی دور هرمنوتیکی ۱۸۰
- افق و تأثیر آن در طرح سؤال ۱۸۱
۶. پیش‌فرض‌های مهم دور هرمنوتیکی فهم ۱۸۴
- ۱-۶. پیش‌فرض اول: امکان وقوعی دور هرمنوتیکی مفسر ۱۸۴
- ۲-۶. پیش‌فرض دوم: زبانی بودن ماهیت دور هرمنوتیکی (گفت‌وگوی بین متن و مفسر) ۱۸۵
- ۳-۶. پیش‌فرض سوم: اهمیت دستیابی به چشم‌انداز نویسنده در فهم ۱۹۱
- ۴-۶. پیش‌فرض چهارم: امکان تحقق هم‌زبانی بین مفسر و متن با استناد به اصل عدم نقل ۱۹۲
- ۵-۶. پیش‌فرض پنجم: تمامیت متن ۱۹۴
- ۶-۶. پیش‌فرض ششم: کاربردی بودن معنا (پیش‌فرض معناشناختی) ۱۹۴

- ۶-۷. پیش فرض هفتم: مخاطب فرضی (Thou): طرف گفت‌وگو با مفسر ۱۹۸
- نوع اول: مخاطب فرضی نوعی ۱۹۹
- نوع دوم: مخاطب فرضی شخصی ۲۰۰
- نوع سوم: مخاطب فرضی به مثابه گشودگی به خصلت سستی آگاهی متأثر از تاریخ ۲۰۱
- ۶-۸. پیش فرض هشتم: عدم نسبیّت در معنا ۲۰۱
- گفتار سوم: امتداد هرمنوتیک فلسفی در جهان اسلام** ۲۰۳
- مبحث اول: اعوجاج هرمنوتیکی دگراندیشان مسلمان در نسبت با هرمنوتیک فلسفی ۲۰۷
- مبحث دوم: مبانی دانش اصول فقه و فقه در نظر دگراندیشان مسلمان ۲۱۴
- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری** ۲۲۱
- فصل دوم: مبانی و پیش فرض‌های انسان‌شناختی** ۲۲۳
- گفتار اول: مبانی انسان‌شناختی در اصول فقه** ۲۲۷
۱. معناداری انسان ۲۲۸
۲. برخورداری انسان از بعد فرازمانی و فراتاریخی ۲۲۸
۳. برخورداری انسان از جهان حقیقی و دوری او از ایدئالیسم ۲۳۱
- گفتار دوم: نقد مبانی انسان‌شناختی هرمنوتیک فلسفی** ۲۳۳
۱. انسان (دازاین) و بحران معناداری ۲۳۵
۲. نادیده‌نگاشتن بعد فرازمانی و فراتاریخی در دازاین ۲۳۵
۳. محصوربودن دازاین در جهان خود و خطر ایدئالیسم ۲۳۸
- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری** ۲۴۱
۱. انسان در اصول فقه ۲۴۱
۲. انسان در هرمنوتیک فلسفی ۲۴۲
- فصل سوم: مبانی معناشناختی نظریه فهم** ۲۴۵
- گفتار اول: چیستی و اقسام معنا نزد اصولیون** ۲۴۹
- مبحث اول: تعریف معنا در سایه مبحث دلالات لفظی ۲۵۰
- مبحث دوم: اقسام معنا ۲۵۱
- مبحث سوم: منشأ ارتباط بین لفظ و معنا در دلالات تصویری و تصدیقی ۲۵۳
- مبحث چهارم: قصدی‌بودن معنا ۲۵۵

- مبحث پنجم: نتیجه؛ حقیقت معنا نزد اصولیون..... ۲۵۸
۱. مدلول‌های تصویری به لحاظ مقام استعمال..... ۲۵۸
۲. مدلول‌های تصویری به لحاظ بررسی‌های هستی‌شناختی..... ۲۶۰
- ۲-۱. تفاوت معنا با مفهوم و مصداق..... ۲۶۰
- ۲-۲. ارتباط معنا و نفس‌الأمر..... ۲۶۳
- ۲-۳. نتیجه؛ استقلال هستی‌شناختی معنا از ذهن و زبان..... ۲۶۵
- مبحث ششم: معانی طولی (تکثر معنا در عین تعین آن)..... ۲۶۶
- گفتار دوم: نقد معناشناسی هرمنوتیک فلسفی..... ۲۷۱**
۱. معنا و عدم تعین..... ۲۷۲
- ۱-۱. مخدوش‌بودن مبنای انسان‌شناختی سیالیت معنای متن..... ۲۷۳
- ۱-۲. استقلال معنا از مفسر..... ۲۷۳
۲. معنا؛ تاریخ‌مندی و کاربردی‌بودن..... ۲۷۶
۳. معنا و دوری از واقعیت..... ۲۷۸
۴. معنا و نسبییت..... ۲۷۹
- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری..... ۲۸۳**
۱. مبانی معناشناختی در اصول فقه..... ۲۸۳
۲. معناشناسی هرمنوتیک فلسفی..... ۲۸۴
- فصل چهارم: مبانی معرفت‌شناختی نظریه فهم..... ۲۸۷**
- گفتار اول: مبانی معرفت‌شناختی نظریه فهم در اصول فقه..... ۲۹۱**
- مبحث اول: بررسی امکان فهم مراد شارع با وجود فاصله زمانی..... ۲۹۳
۱. تقریر سؤال از امکان فهم مراد شارع با وجود فاصله زمانی..... ۲۹۴
۲. پاسخ به اشکال عدم امکان فهم مراد شارع با وجود فاصله زمانی..... ۲۹۸
- ۲-۱. کل واحدبودن قرآن کریم و سنت شریف..... ۳۰۱
- ۲-۲. ضرورت فحص از قرائن حالیه و مقالیه قبل از ظهورگیری..... ۳۰۴
- ۲-۳. اعتبار ظن خاص در فهم مراد شارع به جای علم به آن در فقه..... ۳۰۵
- مبحث دوم: طریقه فهم مرادات شارع نزد اصولیون..... ۳۰۶
۱. جایگاه تفسیر نزد اصولیون..... ۳۱۰
۲. امارات عقلایی فهم معانی تصویریه..... ۳۱۱

۳. امارات عقلایی فهم معانی تصدیقیه ۳۱۴
- ۳-۱. دستیابی به معنای تصدیقیه اول (معنای ظاهری) ۳۱۵
- ۳-۲. دستیابی به معنای تصدیقیه دوم (مراد جدی متکلم / مؤلف) ۳۱۵
- ۳-۳. اصول تعیین کننده مراد جدی در صورت شک ۳۱۷
- ۳-۴. اصل عدم نقل و عدم اشتراک ۳۱۹
- گفتار دوم: نقد مبانی معرفت‌شناختی نظریه فهم در هرمنوتیک فلسفی ... ۳۲۳**
- مبحث اول: نقد پیش فرض تاریخمندی فهم ۳۲۴
- مبحث دوم: فهم و نسبییت ۳۲۹
۱. انواع نسبی‌گرایی ۳۲۹
- ۱-۱. وجه مشترک انواع نسبی‌گرایی ۳۳۱
- ۱-۲. نسبی‌گرایی در واقعیت ۳۳۲
- ۱-۳. نسبی‌گرایی مفهومی ۳۳۴
- ۱-۳-۱. نسبی‌گرایی مفهومی به معنای خاص ۳۳۴
- ۱-۳-۲. نسبی‌گرایی معناشناختی ۳۳۵
- ۱-۴. نسبی‌گرایی فهم‌شناختی ۳۳۸
۲. نفوذ نسبی‌گرایی در اندیشه‌های هرمنوتیکی گادامر ۳۳۸
- ۲-۱. نسبی‌گرایی نسبت به واقعیت ۳۳۹
- ۲-۲. نسبی‌گرایی معناشناختی و فهم‌شناختی ۳۴۰
- ۲-۲-۱. راه حل گادامر برای تخلص از نسبی‌گرایی ۳۴۰
- اول: راه حل ارائه‌شده در خصوص معانی تصدیقیه ۳۴۰
- دوم: راه حل ارائه‌شده برای معانی تصویری ۳۴۲
- ۲-۲-۲. نقد راه حل ارائه‌شده در خصوص معانی تصدیقیه و فهم آنها ۳۴۲
- اول: نسبی‌گرایی معناشناختی در راه حل ارائه‌شده از سوی گادامر ... ۳۴۳
- دوم: نسبی‌گرایی فهم‌شناختی در راه حل ارائه‌شده از سوی گادامر ... ۳۴۵
- ۲-۲-۳. نقد راه حل ارائه‌شده در خصوص معانی تصویری و فهم آنها ۳۴۶
- مبحث سوم: فهم و پیش‌داوری‌ها ۳۴۷
۱. خلط بین پیش‌فهم لازم و پیش‌داوری نادرست ۳۵۲
۲. نادیده‌گرفتن جایگاه عقل در ادراک ۳۵۴

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب اسلامی ایران، بار دیگر تعالیم متعالی و مترقی اسلام، به عنوان معارف نجات‌بخش، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر گردید. تجدید حیات اسلام، از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان شد، از دیگر سو باعث نمایان شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکتب‌های بشرساخته و نظام‌های مبتنی بر آنها در میان دیگر ملل گشت.

بایستگی بسط تحقیق و مطالعه متقن و منسجم، نظریه‌پردازی و نوآوری در زمینه مبانی معارف دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت عالمانه و روزآمد به «حوادث واقعه فکری»، به فراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز رهایی‌بخش و نیز لزوم آسیب‌شناسی فرهنگ ملی، دفاع درست و دقیق از دین و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی آن و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقلیت تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی محض و کارآمدی را فرض می‌نمود. به اقتضای ضرورت‌های پیش‌گفته، حسب الامر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش و تدبیر آیت‌الله علی‌اکبر رشاد، «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان نهادی علمی- فکری، دانشگاهی- حوزوی، در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

پژوهشگاه دارای شخصیت حقوقی مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی است که اکنون در قالب چهار پژوهشکده «حکمت و دین‌پژوهی»،

«نظام‌های اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی»، «دانشنامه‌نگاری دینی» و چند مؤسسه وابسته، برای تحقق هدف‌های مذکور در اساسنامه مصوب خود، فعالیت می‌کند.

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی که مشتمل بر هفت گروه علمی با عنوان‌های «معرفت‌شناسی»، «قرآن‌پژوهی»، «تخصصی علوم انسانی قرآنی»، «فلسفه»، «کلام»، «عرفان» و «منطق فهم دین» است، در جهت تحقق هدف‌های زیر فعالیت می‌نماید:

۱. بازپژوهی و بازپیرایی حکمت و کلام و معارف اسلامی؛
 ۲. تبیین و ساماندهی مناسب مباحث زیرساختی اندیشه دینی؛
 ۳. ایجاد بستر مناسب برای تعمق و پویایی و بالندگی اندیشه دینی؛
 ۴. پاسخ به شبهات القایی در قلمرو عقاید و کلام اسلامی؛
 ۵. نقد مکتب‌ها و دیدگاه‌های معارض در حوزه زیرساخت‌های اندیشه دینی.
- تحقیق حاضر در گروه منطق فهم دین انجام شده است؛ گروهی که پرداختن به مباحث عام روش‌شناسی فهم دین را در دستور کار خود قرار داده است. در طبقه‌بندی‌های معرفتی انجام شده در گروه نیز، این تحقیق ذیل مباحث مربوط به فلسفه اصول فقه طبقه‌بندی می‌شود و هدف آن، دستیابی به زیرساخت‌های اصلی نظریه‌ای در اصول فقه است که آن را «نظریه فهم مراد شارع» یا «نظریه فهم متن» می‌نامند. طراحی و تنسيق این نظریه بر اساس آرای اصولیون و ناظر به اصول فقه موجود، در دستور کار نویسنده محترم این تحقیق، آقای مسعود فیاضی که از اعضای هیئت علمی گروه بوده و سال‌هاست که به تدریس سطوح عالی دروس حوزوی اشتغال دارد، قرار داده شده است. به فضل الهی این پروژه در چند مرحله انجام خواهد شد و تحقیق حاضر تنها ناظر به مرحله اول آن، که مرحله تقیح مبانی نظریه مزبور است، می‌باشد. در این مرحله نیز به دلیل اینکه مخاطبان اصلی این پروژه کلان، فضلا و فرهیختگان حوزوی هستند و بنای به تکرار مباحثی که برای این دسته از مخاطبان روشن و واضح هستند، نیز نمی‌باشد، نویسنده از بیان همه مبانی نظریه پیش‌گفته

خودداری کرده و تنها به مبانی‌ای پرداخته است که به نوعی مورد تعریض هرمنوتیک فلسفی قرار گرفته‌اند؛ زیرا در قرن گذشته مباحثی از سوی هرمنوتیست‌های آلمانی با نام «هرمنوتیک فلسفی» مطرح شده است که قبول آنها نظریه فهم مراد شارع یا همان نظریه فهم متن در اصول فقه را دستخوش تغییرات زیادی می‌کند. اهمیت پرداختن به این مباحث از این جهت است که سال‌هاست مباحث مزبور از سوی روشنفکران مسلمان به جهان اسلام راه یافته و حتی به منزله ملاک معتبری برای ممیزی و اصلاح علم اصول فقه معرفی شده‌اند. از این جهت لازم است در ابتدا، اصول فقه تکلیف خود را با آن مباحث‌ها و نتیجه‌های منبعث از آنها مشخص نماید و از این حیث مبانی نظریه مزبور را تحکیم کند. به همین دلیل، نویسنده در این تحقیق به صورت موشکافانه‌ای به بررسی و نقد مباحث مزبور در هرمنوتیک فلسفی و نتیجه‌های برآمده از آنها پرداخته و به صورت تطبیقی مبانی متناظرشان در اصول فقه را نیز ارائه کرده است.

نویسنده در مراحل بعدی کلان‌پروژه خود بنا داند اصطلاح مختلف نظریه فهم مراد شارع را استخراج کند و سپس ربط منطقی بین آنها را در قالب نظریه پردازی بیان نماید و نهایتاً نظریه به‌دست‌آمده را بر مدرسه‌های مختلف اصولی عرضه کرده، درستی آن را به اثبات رساند.

در خاتمه امیدواریم خوانندگان فرهیخته این کتاب، با ارائه نظرهای ارزنده خود، ضمن کمک به تکمیل این تحقیق، ما را در ارائه آثار برتر دیگر یاری فرمایند.

گروه منطقی فهم دین

پژوهشکده حکمت و دین پژوهی